

Alternatívny prístup k ekonomickému rastu v teórii regulovania¹

Magdaléna PŘÍVAROVÁ*

An Alternative Approach to Economic Growth in the Regulation Theory

Abstract

The paper describes the specific approach of Regulation School to growth theory and models. Contemporary neoclassical research is built upon a strong substitutability between labour and capital. Regulation Theory takes into account the rough complementarity of production factors, as evidenced by econometric studies. In the Regulation Approach, the study of the long run aims at formalizing the two sided relationship between economic trends, institutions, demography and technology. Finally, studies of the long run history, and relevant cross national analyses, might disentangle between trends and continuities, as well as qualitative and therefore quantitative changes. In the globalization, the relations between the financial, the economic, and the social “poles” change deeply: the financial pole becomes dominates the other poles.

Keywords: *theory of regulation, growth theory and models, growth regime, fordism, knowledge-based capitalism*

JEL Classification: B52, F02, F21, J31, J53

Úvod

Teória regulovania, nazývaná aj škola regulovania, je významným moderným prúdom súčasného ekonomického myslenia.² Jej najdôležitejšou charakteristickou črtou je, že kapitalizmus nechápe ako samoregujúci mechanizmus, ale ako

* Magdaléna PŘÍVAROVÁ, Ekonomická univerzita v Bratislave, Národohospodárska fakulta, Katedra ekonomickej teórie, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava 5; e-mail: magda.privarova@euba.sk

¹ Príspevok vznikol pri riešení úloh grantového projektu VEGA č. 217/08.

² Podrobnejšiu prezentáciu tohto prúdu ekonomického myslenia sme publikovali v Ekonomickom časopise (Přívarová, 2007).

taký systém, ktorého fungovanie zabezpečuje celý rad inštitúcií, sprostredkujúcich koordináciu decentralizovaných rozhodnutí ekonomických subjektov. Dôraz kladie najmä na inštitucionálne kompromisy, vlastné každej spoločnosti. Tie sú výsledkom tak historického vývoja, ako aj vzájomného pomeru síl jednotlivých sociálnych skupín. Ak sú pravidlá, ktoré vyplývajú z inštitucionálnych kompromisov navzájom koherentné, potom je vývoj kapitalizmu harmonický; v opačnom prípade pôsobia ako jeho brzda.

Teória regulovania sa zrodila vo Francúzsku, a to v 70. rokoch 20. storočia, t. j. v čase, keď sa hospodárstvo v ekonomicky vyspelých krajinách sveta dostáva po tridsiatich rokoch prosperity do hlbokkej krízy. Predstavitelia školy regulovania si v tomto období kladú za cieľ svojho výskumného programu vysvetliť príčiny vzniku krízy, nie však na základe exogénnych faktorov (akými boli napríklad ropné šoky), ale na základe vnútorných rozporov fungovania ekonomiky. Zároveň je však ich výskum cenným príspevkom ku skúmaniu problémov ekonomického rastu, pretože jeho východiskovou tézou je, že na to, aby bolo možné pochopiť krízu, je potrebné pochopiť podstatu rastu, ktorý jej predchádzal (Freyssenet, 2008, s. 194)

Analýza ekonomického rastu v teórii regulovania predstavuje istú alternatívu voči hlavným prúdom ekonomického myslenia, a to najmä voči neoklasickej teórii rastu. Tá je totiž založená na predpoklade možnosti vzájomnej substitúcie výrobných faktorov, pretože je to jedna z podmienok existencie rovnováhy výrobcu. Prívrženci teórie regulovania vychádzajú pri konštrukcii svojich modelov z hypotézy komplementárnosti výrobných faktorov, aspoň v krátkom a strednom období. V tomto zmysle sa pripájajú k postkeynesovským teóriám rastu.

Analýze rastu v teórii regulovania možno priradiť dva prívlastky: je štrukturálna a historická. Štrukturálna preto, lebo na rozdiel od dominantných prúdov ekonomického myslenia nevyužíva prístup založený na analýze trhov, ale dáva prednosť ekonomickému kolobehu. Historická preto, lebo sa nesnaží o hľadanie rovnovážnej trajektórie rastu – namiesto toho vymedzuje tzv. typy rastu. Časový horizont jednotlivých typov rastu je však limitovaný: ich vnútorné protirečenia totiž postupne narúšajú regulačné vlastnosti príslušnej inštitucionálnej konfigurácie, až kým nedôjde k štrukturálnej kríze typu rastu a jeho nahradeniu iným typom.

Ďalším dôležitým metodologickým východiskom skúmania ekonomického rastu v teórii regulovania je endogénne chápanie technických a technologických zmien. Predstavitelia školy regulovania odmietajú princíp technologického determinizmu. Zdá sa im zúžené chápať vedecko-technický systém ako kauzálny faktor zmeny typu rastu. Znamenalo by to, podľa nich, že „spoločnosť je uvádzaná do pohybu zvonku“ (Colletis, 2004, s. 8). Základom pri vymedzení každého typu

rastu je preto dosiahnutie určitej logickej skĺbenosti technického systému so súhrnom inštitucionálnych foriem. Inštitucionálne a technické či technologické zmeny chápu ako simultánne procesy.

Domnievame sa, že v rámci všetkých doteraz uskutočnených analýz ekonomického rastu využívajúcich metodologický prístup školy regulovania možno rozlíšiť dve vývojové etapy: do prvej etapy navrhujeme zaradiť tie práce, ktoré vznikli od zrodu teórie regulovania do 90. rokov dvadsiateho storočia, a do druhej etapy výskumné štúdie publikované od 90. rokov dvadsiateho storočia do súčasnosti.

1. Prvá vývojová etapa analýz ekonomického rastu

Táto vývojová etapa je, podľa nášho názoru, reprezentovaná predovšetkým dvomi významnými vedeckými prácami, a to doktorskou dizertačnou prácou Michela Agliettu *Régulation et crises du capitalisme* (1977) (ktorá sa všeobecne považuje za „základný kameň“ školy regulovania) a vedeckou štúdiou Roberta Boyera *Formalizing Growth Regimes within a Regulation Approach* (2001).

Analýza ekonomického rastu uskutočnená v Agliettovej dizertačnej práci má skôr kvalitatívnu povahu. Jej autor si v nej kladie za cieľ vytvoriť teóriu endogénneho typu, na rozdiel od teórie rastu, ktorá mala v tom období dominantné postavenie. Je založená na hypotéze, podľa ktorej sú inštitucionálne zmeny produktom nerovnováh a vnútorných síl ekonomického a sociálneho systému, a nie výsledkom síl, ktoré sa vznášajú v akýchsi „nebeských výšinách“, ako je to u Solowa.

Agliettova dizertačná práca predstavuje de facto analýzu vývoja americkej ekonomiky od devätnásteho storočia až do 70. rokov dvadsiateho storočia. Sú v nej rozlíšené tri časové obdobia:

- V devätnástom storočí sa americký kapitalizmus vyznačoval vysokými tempami ekonomického rastu, založenými na jeho extenzívnych faktoroch (okrem iného na zväčšovaní množstva pracovného času). Pre túto etapu rozvoja je charakteristické vytváranie kolektívnych výrobných prostriedkov, hlavne v ťažkom priemysle, bez toho, aby sa podstatným spôsobom zmenil spôsob spotreby.

- V období 1914 – 1945 sa rozvíja nová organizácia práce, *taylorizmus*, ktorá je spojená so zavádzaním nových technológií do výroby, vyznačujúcej sa masovým charakterom. Vzniká tým problém podspotreby, podstata ktorého spočíva v masovej výrobe bez masovej spotreby. Táto situácia vyústila v 20. a 30. rokoch minulého storočia do hospodárskych kríz.

- Novú etapu vo vývoji amerického kapitalizmu predstavuje *fordizmus*. Pre ňu je príznačné automatické udržiavanie rastu. Fordizmus je totiž založený na tom, že intenzívna akumulácia (masová výroba) vedie v konečnom dôsledku

k etablovaníu takých inštitucionálnych foriem, ktoré garantujú masovú spotrebu. Rast účinnosti výrobných faktorov, vyvolaný novými technológiami, umožňuje nielen rast ziskov, ale aj zvyšovanie miezd. To vytvára možnosť odbytu pre spotrebné statky, ktorá sa reprodukuje úplne automaticky. Ide vlastne o celú sériu navzájom pospájaných zmien vo výrobnom aparáte, v kolektívnych zmluvách, v štátnom riadení pracovných síl a v pohybe peňazí. Tie umožnili, v kontexte rastúcej otvorenosti ekonomiky (ktorá však ešte neznižuje efektívnosť národných hospodárskych politík), dosahovanie veľmi vysokých ziskov z produktivity a ich rozdeľovanie medzi jednotlivé podniky a sektory podľa takých pravidiel, ktoré sú kompatibilné s udržiavaním rastu.

O desať rokov neskôr sa R. Boyer pokúsil (v už spomenutej práci) o isté prehĺbenie Agliettovej analýzy rastu, a najmä o formalizovaný spôsob jej vyjadrenia v podobe modelu ekonomického rastu.

Boyerov model ekonomického rastu sa skladá zo šiestich lineárnych rovníc:

- (1) $PR = a + b \cdot I + d \cdot Q$
- (2) $I = v \cdot C + u \cdot (PR - RW)$
- (3) $C = c \cdot (N \cdot RW) + g$
- (4) $RW = k \cdot PR + l \cdot N + h$
- (5) $Q = a \cdot C + (1 + \alpha) \cdot I$
- (6) $N = Q - PR$

Prvá rovnica vyjadruje závislosť produktivity práce od dvoch premenných, ktorými sú investície (I) a objem produkcie (Q). Parametre a , b , d vyjadrujú povahu technických zmien a inovácií. Konštanta a je výsledkom predchádzajúcich inovácií, parameter b vyjadruje vplyv technického pokroku spojeného s obnovou kapitálu, a napokon parameter c zachytáva vplyv rastu trhu na del'bu práce.³

V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že podľa Boyera hodnotu žiadneho z parametrov nemožno určiť a priori, ale len na základe empirickej analýzy. V tomto ohľade sa Boyerov model jasne rozchádza s neoklasickými modelmi ekonomického rastu, v ktorých sa predpokladá, že akékoľvek zvýšenie celkovej produktivity, ktoré má pôvod v technických zmenách, má pozitívny vplyv na tempo ekonomického rastu a neutrálny vplyv na zamestnanosť (keďže sa vychádza z hypotézy existencie plnej zamestnanosti).

Druhá rovnica Boyerovho modelu ekonomického rastu vyjadruje lineárnu závislosť medzi mierou rastu investícií (I) a dvoma nezávisle premennými veličinami, ktorými sú miera rastu spotreby (C) a zmena podielu ziskov firiem na ziskoch

³ Boyer sa v tomto smere inšpiroval Youngovým zákonom. Jeho korene siahajú až k slávnemu Smithovmu zákonu, podľa ktorého del'ba práce závisí od rozsahu trhu. Young dokázal, že ak uplatníme dynamický prístup, potom Smithov zákon platí aj recipročne: rozsah trhu závisí od vývoja produktivity práce, a to v dôsledku uskutočnených inovácií.

z produktivity ($PR - RW$). Hodnoty parametrov u a v závisia od foriem konkurencie. Opäť platí, že sa stanovujú empiricky, a teda ich vplyv na ekonomický rast (či už pozitívny alebo negatívny) nemožno vopred určiť. Aj tu vidíme jasnú odlišnosť od predpokladov analýzy neoklasickej teórie, podľa ktorej je vplyv oligopolistickej štruktúry na rovnovážny objem produkcie vždy negatívny.

V tretej rovnici modelu sa miera rastu spotreby (C) mení v závislosti od jej autonómnej zložky (g), od masy miezd ($N \cdot RW$), ako aj od miery ich rastu (c). Je pritom prirodzené, že v spoločnosti, kde je pracovná aktivita prevládajúcou formou ekonomickej aktivity, je spotreba determinovaná predovšetkým veľkosťou mzdových dôchodkov a ich rastom.

Vo štvrtej rovnici modelu je miera rastu miezd (RW) funkciou dvoch nezávisle premenných veličín, ktorými sú miera rastu zamestnanosti (N) a miera rastu produktivity (PR). Parametre k , l , h predstavujú podstatné charakteristiky mzdového vzťahu (ako jednej z piatich inštitucionálnych foriem),⁴ a to indexáciu miezd v závislosti od rastu produktivity (k), stav konkurencie na trhu práce (l), a napokon exogénnu veličinu (h). Obdobne ako v predchádzajúcich prípadoch, aj v tomto platí, že ich možno stanoviť len na základe ekonometrického odhadu.

Zatiaľ čo prvé štyri rovnice Boyerovho modelu ekonomického rastu opisujú makroekonomické vzťahy správania, posledné dve sú účtovnými identitami: piata rovnica vyjadruje mieru rastu produkcie ako súčet mier rastu jej zložiek (spotreby a investícií) a šiesta rovnica zase rast zamestnanosti ako rozdiel mier rastu objemu produkcie a produktivity.

Keďže je zrejmé, že medzi uvedenými rovnicami existujú vzťahy závislosti (napríklad za nezávisle premennú I z prvej rovnice možno dosadiť príslušný výraz z druhej rovnice...), model možné upraviť do jeho redukovanej formy. Tá má potom podobu dvoch rovníc vyjadrujúcich typ produktivity (I.) a typ dopytu (II.)

$$(I.) \quad PR = B \cdot Q + A$$

$$(II.) \quad Q = D \cdot PR + C$$

Typ produktivity je rovnica, ktorá opisuje, ako je rast produktivity determinovaný rastom objemu produkcie, a to jednak prostredníctvom výnosov z rozsahu, jednak v dôsledku efektov, ktoré má na investície. Vzťah medzi mierou rastu produktivity a mierou rastu produkcie môže byť tak klesajúci ($A > 0$, $B < 0$), ako aj rastúci ($A > 0$, $B > 0$). V predfordistickom type akumulácie, ktorý sa vyznačoval absenciou rastúcich výnosov z rozsahu, investíciami ťahanými výlučne ziskom a mzdami citlivými na mieru nezamestnanosti, sa vyskytovali obidve tendencie. V období *trente glorieuses*, keď sa dosahovali značne rastúce výnosy

⁴ Inštitucionálne formy sú v teórii regulovania definované ako kodifikovanie základných spoločenských vzťahov vytvárajúcich danú ekonomiku (Boyer, 1987, s. 21).

z rozsahu, investície boli ťahané spotrebou (princíp investičného akcelérátora), reálne mzdy boli neelastické voči zmenám zamestnanosti (ich výška bola determinovaná rozdeľovaním ziskov z produktivity), sa nepretržite presadzuje rastúca závislosť medzi produktivitou a ekonomickým rastom ($A > 0, B > 0$).

Druhá rovnica redukovanej formy (vyjadrujúca typ dopytu) opisuje, ako sa zisky z produktivity rozdeľujú medzi zisky firiem (zdroj investícií) a mzdy pracujúcich (zdroj spotreby) a tým ovplyvňujú vývoj agregátneho dopytu.

Uvedená rovnica je vlastne formalizovaným vyjadrením zákona kumulatívnej kauzality, podľa ktorého vývoj trhov determinuje vývoj ziskov z produktivity a opačne, použitie ziskov z produktivity determinuje vývoj dopytu, a teda dynamiku trhov. Zachytáva teda vzájomnú väzbu medzi tvorbou a využitím ziskov z produktivity chápanými ako kolobeh. Keďže investície môžu byť ťahané buď ziskom, alebo dopytom a mzdy môžu byť určované buď konkurenčným, alebo fordistickým spôsobom, potom existujú štyri možné konfigurácie typov dopytu (pozri tab. 1).

T a b u ľ k a 1

Konfigurácie typu dopytu v Boyerovom modeli

	Určenie investícií	Tvorba mzdy	Vzťah Q a PR
Čistý klasický dopyt	ziskami	konkurenčne	rastúci
Prvý hybrid	ziskami	fordistická	klesajúci
Druhý hybrid	spotrebou	konkurenčne	klesajúci
Čistý fordist. dopyt	spotrebou	fordistická	rastúci

Prameň: Vlastné spracovanie na základe analýzy obsiahnutej v Freyssenet (2008, s. 207).

Prirodzene, bolo by možné analyzovať všetky možné kombinácie typov produktivity a typov dopytu. Boyer sa však zameriava iba na tie z nich, ktoré umožňujú pochopiť vývojové tendencie ekonomického rastu v dlhom období. V tomto smere jeho analýza potvrdzuje výsledky, ku ktorým dospel v už spomenutej práci Aglietta.

Keďže však Boyerov model ekonomického rastu vzniká o desať rokov neskôr ako Agliettova priekopnícka práca, t. j. v období, keď sa fordistický spôsob regulovania dostáva do krízy, Boyer sa tiež pokúša načrtnúť hlavné príčiny vyčerpania fordizmu. Tie vidí predovšetkým v spomalení rastu výnosov z rozsahu, v nadmernej indexácii miezd vo vzťahu k ziskom z produktivity a v návrate k určovaniu investícií ziskami.

Prirodzene, prechod od rastu ku kríze evokuje celú sériu otázok, ktoré sa týkajú predovšetkým hľadania možných východísk z krízy fordizmu, ako aj vymedzenia podstatných charakteristík postfordistického spôsobu regulovania a rastu.

2. Druhá vývojová etapa skúmania ekonomického rastu

Väčšina ekonomicky vyspelých krajín zaznamenala koncom 70. rokov dvadsiateho storočia tendenciu k otváraniu sa svojich ekonomík. Tým sa však podstatným spôsobom mení úloha mzdy v ekonomickom rozhodovaní: v období *trente glorieuses* bola považovaná predovšetkým za zdroj dynamiky domáceho dopytu. V nových podmienkach sa zdôrazňuje skutočnosť, že je v prvom rade prvkom výrobných nákladov, čím negatívne ovplyvňuje konkurencieschopnosť danej krajiny, a dokonca môže anulovať priaznivé efekty, generované podľa zákona kumulatívnej kauzality.

Okrem toho v uvedenom období dochádza k liberalizácii finančných tokov, čo do značnej miery modifikuje investičné rozhodovanie firiem: jeho hlavným kritériom sa stáva kapitálová výnosnosť investície, zatiaľ čo vývoj domácej spotreby sa pri ňom (v dôsledku otvárania sa ekonomík) prestáva brať do úvahy. Colletis v tejto súvislosti upozorňuje na skutočnosť, že „aj keď fordizmus neignoroval úplne rentabilitu podnikov, nebol zameraný na tento cieľ... Skrátka, ak aj finančné obmedzenia existovali, možno sa domnievať, že financie alebo finančné prostriedky sú až do 70. rokov v službách rozvoja výrobných činností a sú poznačené ústrednou úlohou kompromisov, ktoré sa robia, aby sa zabezpečilo manažovanie mzdového vzťahu kompatibilného s cieľmi rastu podnikov a ekonomiky“ (Clévenot, 2008, s. 3 – 4).

2.1. Prechod k novému typu ekonomického rastu ako dlhodobý proces

V týchto nových historických podmienkach, ktoré majú spoločného menovateľa – globalizáciu – sa predstavitelia teórie regulovania pokúšajú vymedziť charakteristické črty typu rastu, ktorý nasleduje po fordizme. Metodológia výskumu teórie regulovania vychádza z predpokladu, že pri tom je nutné identifikovať podstatné zmeny, ktoré sa objavujú vo viacerých krajinách. A práve v tomto ohľade sa zatiaľ v rámci školy regulovania nedosiahla názorová jednota. Jednotlivé analýzy sa pritom značne rozchádzajú najmä v odpovedi na otázku: čo možno v súčasnosti považovať za dominantný subsystém?

Domnievame sa, že príčina uvedených ťažkostí tkvie v tom, že doba, v ktorej žijeme, má charakter akéhosi prechodného obdobia. Skrátka, nový typ ekonomického rastu zatiaľ nenadobudol svoju „zrelú podobu“. Mimochodom, na predpoklade, že prechod k novému typu ekonomického rastu treba chápať ako dlhodobý proces, sa zhodujú viacerí predstavitelia teórie regulovania. Azda najvýstižnejšie sa k tejto otázke vyjadruje Aglietta v jednej zo svojich prác: „Vynorenie sa faktorov determinujúcich nový typ rastu a ich posilnenie, pričom tie ešte nevytvárajú systém, je dlhodobým procesom. Tým chceme povedať, že prechod

medzi typmi pokrýva historické epochy, ktoré môžu byť takisto dlhé, dokonca dlhšie, ako fáza fungovania daného typu akumulácie. Takže posledné dve desaťročia dvadsiateho storočia nie sú určite desaťročiami konštituovaného typu rastu.“ (Aglietta, 2007, s. 10)

2.2. Koncepcia kognitívneho kapitalizmu

Značná časť prívržencov teórie regulovania (najmä tí, ktorí sú členmi výskumnej skupiny Matisse-Isys na Univerzite Paríž 1 – Panthéon-Sorbona) rozvíja koncepciu kognitívneho kapitalizmu. Ten definujú ako „historicky vzniknutú formu kapitalizmu, v ktorej je akumulácia založená na systematickom využívaní nových poznatkov a informácií, a zároveň taký typ akumulácie, v ktorom inovácie v širšom zmysle slova (blízkom schumpeterovskému chápaniu) zaujímajú centrálné miesto“ (Colletis, 2004, s. 15). Upozorňujú na to, že spojením kapitalistického spôsobu výroby s novým typom ekonomického rastu založeným na akumulácii poznatkov dochádza k vzniku určitých konfliktov, ktoré je potrebné riešiť pomocou nových inštitucionálnych kompromisov.

Zástanovia koncepcie kognitívneho kapitalizmu sa tiež prikláňajú k predstave, podľa ktorej „ide o typ, ktorý sa ešte len buduje, t. j. je ešte iba v štádiu výstavby“ (tamtiež, s. 9). Je preto logické, že nemôžu uskutočniť jeho dôkladnú analýzu, ale snažia sa skôr o identifikáciu niektorých vzťahov, ktoré tvoria piliere štruktúry nového typu rastu. Medzi ne zaraďujú predovšetkým:

- deľbu práce,
- nové formy organizácie práce a výroby,
- nové formy námezdnej práce,
- permanentné inovácie.

Deľba práce nadobúda v kognitívnom kapitalizme kvalitatívne novú formu oproti fordizmu, ktorý možno považovať za praktickú realizáciu Smithovej predstavy rozčlenenia práce (t. j. oddelenie procesu vynachádzania poznatkov od kolektívneho pracovníka). Podstatný vzrast vzdelanostnej úrovne obyvateľstva v ekonomicky vyspelých krajinách po druhej svetovej vojne vyústil v druhej polovici 70. rokov do odmietnutia smithovskej technickej deľby práce a do vzniku novej podoby spoločenskej práce vyznačujúcej sa tým, že vedomosti a poznatky už prestávajú byť monopolom určitej osobitnej sociálnej vrstvy.

Prírodzene, predstavitelia teórie regulovania rozvíjajúci koncepciu kognitívneho kapitalizmu sa nedomnievajú, že znamená akýsi všezahrnujúci systém. Priznávajú, že v niektorých oblastiach ekonomickej činnosti, najmä v sektore služieb, možno veľa krát pozorovať neotaylorovské metódy práce. Avšak tam, kde je fordizmus nahradený znalostnou ekonomikou, dochádza k podstatným zmenám vo formách organizácie práce a výroby: ide o vznik podniku bez závodov,

vytváranie rôznych sietí, v ktorých majú dôležité miesto výskumné laboratóriá... Z uvedených skutočností vyplývajú prinajmenej dva dôsledky, ktoré treba brať do úvahy pri analýze nového typu ekonomického rastu:

- pracovný čas, ktorý je bezprostredne venovaný výrobe, už prestáva byť najdôležitejšou časťou spoločenského času výroby; hlavné zdroje bohatstva sa dnes nachádzajú v systéme vzdelávania a vo výskume, t. j. v činnostiach, ktoré predchádzajú procesu bezprostrednej výroby;
- keďže organizácia spoločenskej výroby nadobúda čoraz viac podobu integrovaného systému, ktorého prvky sú vzájomne závislé, bolo by utópiou predpokladať, že je možné exaktne určiť prínos každého výrobného faktora k tvorbe celkového produktu. A práve preto neoklasická teória rozdeľovania, ktorá je založená na takomto predpoklade, stráca v podmienkach kognitívneho kapitalizmu úplne svoje opodstatnenie.

Nový typ ekonomického rastu, nazvaný *kognitívny kapitalizmus*, má vplyv aj na vznik nových profesií a nových foriem organizácie práce. V súvislosti s tým sa mení aj charakter vzťahu závislá práca – nezávislá práca: zatiaľ čo vo fordistickom type ekonomického rastu boli tieto kategórie striktné rozlíšené, teraz to tak nie je. Námezdné pracujúci už nemusia byť len jednoduchými vykonávateľmi príkazov v rámci hierarchicky usporiadanej organizácie. Mení sa aj obraz nezávislého pracovníka: nie je to už nutne slobodný podnikateľ, ktorý sa môže rozhodovať úplne samostatne. V tejto súvislosti sa hovorí o vzniku tzv. šedej zóny – ktorá zahŕňa nové formy tak námezdné, ako aj nezávislej práce.

Niektorí autori označujú nových námezdné pracujúcich pojmom *druhá generácia*. Títo pracovníci majú isté charakteristické črty nezávislej práce (ide najmä o značnú technickú nezávislosť), zároveň však majú uzavretú pracovnú zmluvu. Tá umožňuje preniesť určitú časť rizika z podniku na pracovníka. Podľa Corsaniho, „námezdné pracujúci nedáva už k dispozícii podniku svoj pracovný čas, ale svoju vlastnú subjektivitu, svoju inteligenciu, svoju schopnosť riadenia, organizovania spolupráce, svoju schopnosť brať na seba riziko“ (Colletis, 2004, s. 27).

Kognitívny kapitalizmus sa v porovnaní so Schumpeterovými inováciami vyznačuje tiež zásadne iným charakterom inovácií: sú viac predvídateľné, endogenizované a systematické.

Na základe rozboru uvedených charakteristík kognitívneho kapitalizmu prichádzajú niektorí predstavitelia školy regulovania k záveru, že jeho výkonnosť by sa nemala vyjadrovať pomocou takých pojmov, akými sú ekonomický rast a produktivita. Azda najradikálnejšie stanovisko k uvedenej otázke zastáva Gadrey. Argumentuje pritom tým, že v takých aktivitách, akými sú výskum, zdravotníctvo, vzdelávací systém či rôzne odborné služby poskytované domácnostiam alebo firmám, sa pri hodnotení výkonnosti posudzuje ich multikriteriálna kvalita

a práve preto sa význam ukazovateľa produktivity znižuje. Podľa neho, „jednou z dimenzií ekonomického rozvoja je a trvalo ostane rast 'objemov'. Jednoducho však, táto dimenzia sa stáva menej rozhodujúca“ (Corsani et al., 2003, s. 3). Upozorňuje aj na to, že často dochádza k takému ekonomickému pokroku, ktorý nenadobúda formu ekonomického rastu. Na hodnotenie výkonnosti v podmienkach kognitívneho kapitalizmu navrhuje preto využívať skôr kategórie ekonomická expanzia, sociálno-ekonomický rozvoj a efektívne zisky z práce.

Menej radikálny postoj k uvedenému problému zastáva Petit. Neodmieta úplne ukazovateľ produktivity. Priznáva, že v období fordistického typu rastu bol objektívnym kritériom výkonnosti tak na mikroekonomickej, ako aj na makroekonomickej úrovni. Na úrovni podniku bol spolačlivým kritériom odmeňovania za prácu, keďže existovala veľmi silná korelácia medzi objemom produkcie a množstvom práce použitej na jeho výrobu. Na národohospodárskej úrovni sa v povojnovom období sledoval cieľ rýchleho rastu HDP na obyvateľa (kvôli zabezpečeniu čo najrýchlejšej povojnovej rekonštrukcie). Ten sa chápal ako výsledok rastu produktivity a rastu zamestnanosti.

V 80. rokoch dvadsiateho storočia, v dôsledku rýchleho šírenia nových informačných a komunikačných technológií, ako aj v dôsledku terciarizácie ekonomiky, dochádza ku kvalitatívnym zmenám v charaktere práce – dopyt po monotónnej, zväčša nízko kvalifikovanej práci klesá, od pracovníkov sa vyžaduje tvorivý prístup k riešeniu pracovných úloh. Okrem toho, kvôli rastúcej internacionalizácii výrobných procesov (ktorá je sprievodným znakom globalizačných tendencií), stáva sa čoraz obťažnejším meranie národného produktu. Všetky tieto okolnosti vedú Petita k záveru, že je nutné „rekonštruovať“ tak obsah pojmu produktivity, ako aj iných ukazovateľov ekonomického blahobytu. Uvedená rekonštrukcia by mala byť súčasťou politických diskusií, z ktorých by vzišla nová sociálna dohoda. Tá by, podľa jeho slov, „mala pokryť možnosti seberealizácie, investície do vzdelania, všetky veci, z ktorých by pracovníci mohli mať úžitok, ako protiváhu organizačnej flexibility, ktorú požadujú firmy, aby mohli pružnejšie reagovať na vývoj trhov a aby boli inovačnejšie. Keďže umožňuje reálny rozvoj 'tvorivých' kapacít tak jednotlivcov, ako aj firiem, novú dohodu možno označiť ako neoschumpeterovskú“ (Petit, 1998, s. 4).

2.3. Koncepcia majetkového kapitalizmu

O vymedzenie kvalitatívne nového typu rastu, ktorý nasleduje po fordizme, sa pokúsil aj Aglietta. Vo svojej práci publikovanej koncom 90. rokov (1998) ho označuje prívlastkom „majetkový“. Vychádza pritom opäť z empirických údajov o hospodárskom vývoji v USA. Na základe ich analýzy vymedzuje charakteristické črty, ako aj hybnú silu nového typu rastu.

Za najdôležitejšie charakteristické črty majetkového kapitalizmu Aglietta považuje:

- nárast počtu akcionárov z radov námezdné pracujúcich,
- zvyšovanie podielu inštitucionálnych investorov na financovaní podnikov,
- rozvoj finančných trhov a ich úlohu v makroekonomickom prispôsobovaní.

Hybnou silou nového typu ekonomického rastu je podľa Aglietta vzájomná interakcia globalizácie a technického pokroku. Jej efekty sa prejavujú okrem iného aj na trhu práce, kde vyvolávajú neustály tlak na znižovanie mzdových nákladov, zvyšovanie mzdovej diferenciácie a zmeny v objeme zamestnanosti. Tie sa, podľa Aglietta, v prvom období prejavujú najmä zánikom značného množstva pracovných miest. Až po vyčerpaní deštruktívnej sily štruktúrnych zmien možno očakávať obnovenie stabilného vzťahu medzi zamestnanosťou a ekonomickým rastom. V tomto ohľade je Agliettova analýza poznačená silným schumpeterovským vplyvom.

Zmeny na trhu práce vyvolávajú istú modifikáciu mzdového vzťahu, ktorá sa prejavuje najmä individualizáciou v odmeňovaní a v znižovaní kolektívnej ochrany pracovníkov.

V novom type ekonomického rastu sa podľa Aglietta mení aj správanie podnikov. Ich hlavným cieľom sa stáva maximalizácia zisku pripadajúceho na akciu. Tá umožňuje tak vyplácanie dividend, ako aj rast kurzu akcií, čo má za následok rast spotreby (prejav efektu bohatstva).⁵

Mechanizmus fungovania majetkového typu rastu možno teda opísať nasledovným spôsobom: proces financierizácie⁶ ekonomiky sa prejavuje značným vzostupom hodnoty cenných papierov, ktoré vlastní domácnosti. Efekt bohatstva ich stimuluje k rastu spotreby, čo má priaznivý vplyv na zamestnanosť. Opäť pôsobí princíp kumulatívnej kauzality. Jeho prvkami sú spotreba, zamestnanosť, ekonomický rast.

Napriek tomu, že Agliettova koncepcia majetkového typu rastu je v rámci školy regulovania všeobecne prijímaná, niektorí jej predstavitelia spochybňujú základné hypotézy, na ktorých je založená. Napríklad Gauron (2000) spochybňuje Agliettovu predstavu o pracovníkovi-akcionárovi. Podľa neho sú pracovníci len jednoduchými vkladateľmi. Ich moc je iba virtuálna, nie reálna.

⁵ Podľa hypotézy efektu bohatstva, rast hodnoty majetku stimuluje ekonomický subjekt k zvyšovaniu jeho spotreby. Táto súvislosť platí aj v opačnom smere: pokles hodnoty majetku vyvoláva rast úspor subjektu.

⁶ V niektorých prácach sa možno stretnúť aj s pojmom *financionalizácia*. Táto „dvojkoľajnosť“ vyplýva zrejme z rozdielov medzi francúzskou (*financiarisation*) a anglickou (*financionalization*) podobou uvedeného pojmu. S touto „dvojkoľajnosťou“ sa stretávame nielen v slovenskej, ale aj v českej literatúre.

Clévenot (2008) zase kritizuje Agliettov predpoklad, že pokles mzdových dôchodkov, ktorý je dôsledkom tlakov vyvíjaných zo strany akcionárov, je kompenzovaný rastom bohatstva plynúceho pracovníkom-akcionárom z držby cených papierov. Clévenot upozorňuje na to, že v skutočnosti spotreba neklesá nie vďaka rastu finančného bohatstva pracovníkov-akcionárov, ale v dôsledku zvyšujúcej sa zadlženosti domácností.

Záver

Metóda výstavby teórie regulovania je založená na systematických medzinárodných komparáciách. Tam, kde predstavitelia neoklasickej teórie ekonomického rastu vidia iba isté nedokonalosti alebo iracionálnosť vo vzťahu ku kanonickému modelu, ktorý je racionálny a logický, tam sa prívrženci teórie regulovania snažia diagnostikovať jednotlivé konfigurácie, ktoré ekonomická realita potvrdzuje niekoľko desaťročí. Z tohto dôvodu sa nesnažia hľadať trajektóriu rovnovážneho rastu, ako to robí Solowov model. Časový horizont jednotlivých typov rastu považujú, na rozdiel od štandardnej teórie, za limitovaný, pretože vnútorné protirečenia akéhokoľvek typu ekonomického rastu narastajú, až kým nedôjde ku štrukturálnej kríze ústiacej do vzniku nového typu rastu.

Za takéto typ krízy považujú aj súčasnú svetovú recesiu. Pri jej analýze sa zameriavajú na jej príčiny a dôsledky, predovšetkým sa však snažia formulovať opatrenia, ktoré treba uskutočniť v súvislosti s nutnou reformou finančného systému v podmienkach globalizácie.⁷

Literatúra

- AGLIETTA, M. (1977): *Régulation et crises du capitalisme, l'expérience des Etats-Unis*. Paris: Calman-Lévy.
- AGLIETTA, M. (1998): *Le capitalisme de demain. Notes de la fondation Saint-Simon*. Paris: Calman-Lévy.
- AGLIETTA, M. (2007): *Cercles des économistes. Espérances et menaces de la nouvelle économie*. Paris: Odile Jacob.
- AGLIETTA, M. – BERREBI, L. (2000): *Désordres dans le capitalisme mondial*. Paris: Odile Jacob.
- BECKER, J. – JAGER, J. (2008): Americká finančná kríza a jej globálne následky. Slovo, č. 41.
- BILLAUDOT, B. (2001): *Régulation et croissance. Une macroéconomie historique et institutionnelle*. Paris: Harmatan.
- BOYER, R. (1987): *Formalizing Growth Regimes within a Regulation Approach: A Method for Assessing the Economic Consequences of Technological Change*. [Working Paper, 8715.] Paris: CEPREMAP.

⁷ Bližšie sa tejto problematike venujeme v článku (Přívarová, 2009).

- BOYER, R. (1998): Le lien salaire/emploi dans la théorie de la régulation. [Working Paper, 9814.] Paris: CEPREMAP.
- BOYER, R. – FREYSSNET, M. (2000): Les systèmes productifs. Paris: La Découverte.
- BOYER, R. (2004): Théorie de la régulation 1. Les fondamentaux. Paris: La Découverte.
- BOYER, R. – FREYSSNET, M. (2008): Les theories ne s'usent que si l'on s'en sert... un peu de prospective. *Revue de la régulation*, č. 11.
- CLÉVENOT, M. (2008): Les difficultés à nommer le nouveau régime de croissance. *Revue de la régulation*, č. 3 – 4.
- COLLETIS, G. (2004): Evolution du rapport salarial, financiarisation et mondialisation. *Cahiers du GRES*, č. 15.
- CORSANI, A. – DIEUAIDE, P. – LAZZARATO, M. – MONIER, J.-M. – MOULIER-BOUTANG, Y. – PAULRÉ, B. – VERCELLONE, C. (2003): Le capitalisme cognitif comme sortie de la crise du capitalisme industriel. Paris: MATISSE, CNRS.
- GADREY, J. (2001): Régime de croissance, régime du productivité: peut-on penser les régulations post-fordistes avec des concepts fordistes? *Lettre de la régulation*, č. 39.
- GAURON, A. (2000): Fonds de pension et régulation concurrentielle. In: *Fonds de pension et „nouveau capitalisme“*. L'Année de la régulation, č. 4.
- FREYSSNET, M. (2008): Stratégies et modèles nationaux de croissance. *Revue de la régulation*, č. 3 – 4.
- LORDON, F. (1991): Théories de la croissance: quelques développements récents. *Observations et diagnostics économiques*, č. 37.
- ORSI, F. – CORIAT, B. (2003): Droits de propriété intellectuelle. *Marchés financiers et innovation. Une configuration soutenable?* *Lettre de la régulation*, č. 45.
- PETIT, P. (1998): Formes structurelles et régimes de croissance de l'après fordisme. Paris: CEPREMAP, CNRS, Couverture orange.
- PETIT, P. (2002): La notion de productivité, d'un régime de croissance à l'autre. *Lettre de la régulation*, č. 43.
- PETIT, P. (2005): *Croissance et richesse des nations*. Paris: La Découverte.
- PŘÍVAROVÁ, M. (2007): Teória regulovania a jej vzťah k hlavným prúdovému ekonomického myslenia. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 55, č. 9, s. 916 – 928.
- PŘÍVAROVÁ, M. (2009): Súčasná finančná kríza z pohľadu teórie regulovania. *Nová ekonomika*, č. 3.
- ROUSSEAU, S. – ZUINDEAU, B. (2007): Théorie de la régulation et développement durable. *Revue de la régulation*, č. 1.
- STANKIEWICZ, F. (2002): Productivité ou “valorité” du salarié: une autre représentation du travail. *Problèmes économiques*, č. 2787.
- VIDAL, J. F. (2002): Les bouleversements du régime d'accumulation et les ajustements de la régulation: la croissance française sans mythes. L'Année de la régulation, č. 6.